

Baka Györgyi

Fényszögek

Égből zuhanó fényszögek,
hasítsatok benső lényembe!
Álmokat érlelő időmet eltékozoltam,
megkövültek rossz szokásaim.
Amit átszúr tisztaságotok,
az már úgyis régóta halott.

Tücskök cirpelnék gyér füvek közt
a betontömb szélénél...
Legbelül, a sejtek között telítettség
vagy hiány feszít?
Elbújtat az anyanyelv vagy
kitárja ismeretlen mélységeim?

Lehet, hogy letéphetetlen
szavakból szótték Baka-ingem?
Meddig kucorgok magzatpózban
a bezárt kapu előtt?

Az ébredező hajnali mezőre
lágyan simuló Veronika-kendőt
akkor terítéd arcomra, ha
megnyílok az önátadás örömének?

Máriás József

Hála Neked/neked

*Cs. Varga István hetvenöt évének ajándékai, amit ő kapott,
amit ő adott*

„Vere dignum est iustum est”

Mondhatnánk: stílszerű, hogy a 75. születésnapja határán méltatásunkat e szép latin szavakkal vezessük be, köszöntsük dr. Cs. Varga Istvánt. Őt, aki évtizedek óta – Toldi Éva szavaival – „a jó, a szép, az igaz és a szent fundamentumán él, tanít és alkot; hit és erő sugárik szavaiból, könyveiből, de emberi gesztusaiból is”; ki nek tetteit évtizedeken át „a jó ügyek mellé állás tanúságtevő bizonyágtétele és a jó ügyek mellé hívás igyekezete” vezérelte. Köszöntsük Őt, aki Rab Zsuzsa szavaival vallotta/vallja: „Ki mondja el helyettünk, amit csak mi tudunk elmondani? (...) Senki más.” Köszöntsük azt az Embert, aki a legszebb pályát – tanítani szóban és írásban – választotta élethivatásul. „A magyartanítást nemzetépítő hivatásnak tartom. Két világformáló és megtartó erőben hiszek: az imádságban és a munkában. Mindkettőre szüleim adták az első, máig érvényes példát... De már azt is tudom, az élettől kapott ajándékokat meg kell osztanom másokkal, adósságaimat elődeim, kortársaim és utódaim iránt is törlesztenem kell.” Ha mind e szándékok forrásvidékét keressük, eljutunk a magvetés éveire – a kapuvári szőlői házhoz, a győri bencés gimnázium, a debreceni egyetem padjaiba, eljutunk az oroszországi tanulmányi évhez – eljutunk a kiteljesedést hozó edelényi gimnáziumi, az egri főiskolai, a debreceni és budapesti egyetemi katedrához, a gazdag eszmeiséget hordozó kötetekhez, megszámlálhatatlan előadásához, tanulmányaihoz. Az általa követett élet- és cselekvési modellek közt ott találjuk Váci Mihály sorait: „Nem elég jóra vágyni: / a jót akarni kell! / És nem elég akarni: / de tenni, tenni kell!” És tette, hittel, akarattal, kifogyhatatlan energiával, tudva-tudván, hogy „igazi értelmiségi rangot csak a szellemi munka, a valódi tudás és műveltség adhat”. Ez vezette a folytonos önképzés, a szellemi gyarapodás, gazdagodás útján, életműve megalkotásában, vonzó, igényes stílusa, választékos nyelvezete kiformalásában. Jeszenyin tanulmányozása során tudatosult benne, hogy „a nyelv a lélek kulcsa”. Megtanulta, mégpedig milyen hatásfokkal!

Szép példázata, visszaigazolása, visszhangja ennek a 60. születésnapja alkalmából megjelent, előtte tisztelgő *Cum honore Cs. Varga István* című kötet, a „hall-

Cs. Varga Istvánt szeretettel köszöntjük, Isten éltesse sokáig!

gatóid, tanítványaid ötletéből, szeretetéből született könyv” (Baán Tibor), amely bizonyossága annak a kisugárzásnak, amely tanításából fakadt, szökkent szárba. Ugyane szándék hívta életre Szombathelyen, 2007-ben, az *Elviharzott a tavaszi zápor* című kötetet, amely kedvenc kutatási témája, Jeszenyin életműve iránti érdeklődését példázza. Méltó és igazságos, hogy 75. születésnapján kortársai, tisztelői, tanítványai újlag köszönetet mondjanak, hálát adjanak Istennek a kegyelemért, amellyel őt elhalmozta, hálát neki az oly bőkezűen szórt ajándékaiért, az életmű szubjektív és korántsem teljes számbavételével jelezzék: jó földbe jutott a mag, szavai visszhangra leltek/lelnek ma is; hív visszaigazolásként a hitnek, amely könyvei olvasásakor ébred bennünk, a reménynek, amely az általa oly nagyon szeretett és tisztelt Németh László a *Tanút* útra bocsátó szavaival közvetít felénk/nekünk: „Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük, abban a hitben, hogy van part s a csillagok vezetnek.” Az ő könyvei, előadásai is iránytűt adnak a kezünkbe, hogy a magunk szellemi építkezésében, önmegvalósításunkban biztos úton járassunk, gyarapodásában utat ne tévesszünk.

Előresietünk az időben. A megismerés/megismertetés útján úgy követhetjük, ha elmerülünk a Cs. Varga István-kötetek világában, sajátosan értelmezve, letérve/visszatérve a kronológiai alapú bemutatás ösvényeiről/ösvényeire.

I.

Az életút, az életmű megítélésében a legbiztosabb kapaszkodót, a megközelítés kulcsát a *Szent művészet*¹ két kötete adja kezünkbe. Mi végett, mi okból, mi célból? Az *Előszó* írójának indoklása: „Írástudóink egy része nemritkán elfeledkezik arról, hogy nemzeti önkeresésünk egy nagy, egyetemes válságon belül folyik. (...) Keresztény szellemiségünk, lelkeségünk alapjait kell visszaállítanunk, újrate-remtenünk.” Még konkrétabban: a műveltségünkben és képzésünkben oly fontos szerepet betöltő szent művészet, az ars sacra révén. „Tanulmányozása az egyik legszentebb szellemi-lelki táplálékkal, esztétikán túlmutató örömmel ajándékozhat meg bennünket.” Cs. Varga István elkötelezettségének csírája a győri bencés gimnáziumi években keresendő, azokban az esztendőkből, amelyek tudását, műveltségét megalapozták, hitét elmélyítették, széles kaput tártak a magyar nemzeti és az egyetemes értékek felé, beleértve a bibliai ismereteket is.

Mi is az ars sacra? Arról az első kiadványban olvasható *Ars sacra* című tanulmány szerzője, Bánhegyi B. Miksa igazítja el az olvasót: „... fogalmában találkozunk a művészi szinten megvalósult alkotás és annak alkotója, valamint a befogadó szent hely, tér vagy cselekmény, s ez utóbbi teszi szentté magát a művészetet és annak alkotásait.” Az építőművészet, a zene, a képzőművészet, az irodalom által létrehozott műveket. A kötetben jeles egyházi személyiségek tanulmányai segítenek hozzá e fogalomkör megismeréséhez, megértéséhez, az alkotó szellemi világába történő beépítéséhez.

E folyamatban külön hely illeti meg a keresztény irodalmat, annak egyetemes és a magyar irodalomban is kimagasló alkotásait: Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát* Barsi Balázs elemzi; Sík Sándor költőről Rónay László, Harsányi Lajosról pedig Bánhegyi Jób tanulmányait tartalmazza a kötet... Az irodalmi szemelvényei a szerzők által feltárt értékeket hivatottak segíteni abban, hogy magunk is jobban megismerjük, széleskörűen tájékozódjunk a témában.

Cs. Varga István a *Boldogasszony anyánk...* kezdetű egyházi ének – évtizedeken, évszázadokon át nemzeti himnuszaként is énekeltük, énekeljük ma is – révén a Mária-kultusz magyar hagyományait ismerteti, elemzi e kötetben, azt a folyamatot, amelyet Szent István felajánlásával, az *Ómagyar Mária-síralommal* vette kezdetét, amely nemzeti költészetünket is megtermékenyítette.

A kötet visszhangja ösztönözte arra, hogy hat év múltán újra visszatérjen, immár irodalmi témájú, ezúttal saját alkotásokkal hozza közelebb olvasóihoz a szent művészet téma- és eszmekörét.

Bár maga is tudja, hogy „szakrális művészetekről, szakrális költészetéről beszélni, írni ma is éppolyan kényes dolog, mint hazaszeretetről szólni, mert mindkettőt értetlenség, vagy hallgatás csendje fogadja”. Fölveszi a kesztyűt, mondhatnánk, szembe megy a korárammal: a kötet írsaiban nem csupán hatalmas ismeretanyagot ölel fel, tár föl előttünk, bennük a maga szellemi arcélét is megrajzolja, a szép, a jó, az igaz és a szent eszmei értékeit tudatosítja az olvasóban – általános igénnyel és konkrét formában, egy-egy életpálya vagy irodalmi alkotás bemutatásával, avatott elemzésével.

Ezúttal maga is elmélyült tanulmányban értelmezi, definiálja a szakrális költészet mibenlétét. Alapvető jellemzői sorában említi: „szakrális, művészi értékű és egyetemes”. Mindezen értékek ellenére nincs benne az irodalmi köztudat fősodrában. Bár „eszmeiségét tekintve humán értékekben bővelkedik, mégis több szempontból is *elfelejtett* irodalommal vált, igen értékes kincsesládát évtizedeken át száműzték az irodalmi tankönyvekből és kutatásból is.”

Az általános elvi/elméleti megalapozást konkrét témájú, kiváló tanulmányok sora követi, teljesíti ki. Legelőbb is az „*Isten, áldd meg a magyart...*” címmel Kőlcsey Ferenc alkotása, „a legismertebb és legszentebb magyar költemény” elemzésével. A keletkezéstörténet feltárása során utal a költő életére, részletesen taglalja a himnuszalkotás irodalmi kibontakozását, tematikai gazdagodását, a vallási és nemzeti himnuszok létrejöttének folyamatát, külön kihangsúlyozva, hogy „Kőlcsey előtt Zrínyiben élt az övéhez hasonlóan mélyen a haza és a magyarság szeretete, felelősségtudata, a megigazulásra és közös összefogásra buzdító akarat”. Jellemzői sorában említi annak bibliai megalapozottságát. Versszakról versszakra haladva elemzi a költeményt, annak csodálatos eszmei mélységét, szakrális beágyazottságát, a történelmi háttérrel, az „Áldd meg...”, „Szánd meg...” kezdetű/záró, a költemény keretétől szolgáló strófák közt kibontakoztatott szerkezeti tago-

lódását. „... a *nemzethalállal* szembesülve ismeri fel, hogy mi magunk romboljuk le magunkban Isten templomát és ezt a rombolást segítik azok, akik a külső hatalom szolgálatában állnak – fizetett hazaárulókként.” A tanulmányban részletezi a himnusz utóéletét, hatását a magyar költészetre.

E kötetben bővített formában, részletezőbben, számos kiegészítéssel gazdagodva tér vissza az előbbi kötetben is olvasható magyar Mária-kultusz ikonikus költeményére, a *Boldogasszony anyánk...* kezdetű, himnuszként és vallásos népéneként is ismert alkotás értelmezésére, bemutatására. Ennek révén hitet tesz arról is, hogy „a magyar kultúra lényegében keresztény kultúra”, amint arról is, hogy a Mária-tisztelet e szép példájának történeti jelentősége túlmutat önmagán, „felmérhetetlen a magyarság nemzeti tudatának, európaiságának és megmaradásának történetében”. Példája, indíttatása forrása lett oly sok Mária-népének és költészeti remekmű születésének.

Ezt példázza a kötetben olvasható több tanulmány: Harsányi Lajos, Mécs László életútjáról és költészetéről megrajzolt pályáiv, továbbá Sík Sándor, Radnóti Miklós, Fodor András, Pilinszky János egy-egy költeményéről írott elmélyült elemzés.

Mindkét kötetben olvashatjuk, változatlan formában, a költészetünkben fellelhető templom-motívum elemzését. Tömör definíciója: „a templom Isten háza és az ég kapuja”, ezzel utal annak tárgyi/művészi és szakrális jellegére, sőt azon túl is: „a templomépítészet egyetemes és nemzeti, örök és időhöz-helyhez kötött jellege is érzékelteti, hogy a magyarnak a lokális jelentőségen túl sajátos feladata, küldetése volt és van a közép-kelet-európai művészet közösségében és a világ művészetében”. S mint ilyen, „a templom-metafora” jelentős motívumként vonul végig költészetünkben. Szemléletes példája ennek Ady Endre költeményének intő sora: „S még a Templomot sem építettük fel”, amely előre vetíti a háborút követő szétszóródásunk, szétdarabolásunk tragédiáját. Sors- és jelkép voltát, sok más ikonikus vers mellett, megrendítően szemlélteti a marosszentimrei templomra való költői hivatkozás hármastükre. Jékely Zoltán 1936-ban született versében – *A marosszentimrei templomban* – a kiüresedett, elnéptelenedő templom képe jelenik meg. „Tízen vagyunk: ez a gyülekezet, / a tizenegyedik maga a pap”; 1975-ben Kányádi Sándor tér be oda s *Egy csokor orgona mellé* című költeményében még szomorúbb helyzetképet örökít meg: „maholnap egyesgyedül / istené lesz a templom / csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenczi molnár”; mindehhez a „helyzetjelentéshez” hozzátehetjük Ferenczes István költeményében – *Marosszentimrei templom 2002* – megörökített, még szomorúbb létállapotot: „Az ajtón mázsás lakat, gályarab bilinc. / Tízen, kilencen, nyolcan sem vagyunk, / gyülekezet, szolga, pap – senki sincs...” S ez már nemcsak egy templom siralmas sorsa, hanem a dél-erdélyi magyarság tragikus/vészes megfigyatozásának szimbólumaként is tételezhető.

A szakrális vonulatú/tematikájú kötetek sora ezzel nem zárul le. Kölcsey Ferenc *Hymnus* című (a *Szent művészet II.* kötetben olvasható) hatvanoldalas tanulmány húsz év múlva immár közel háromszáz oldalas kötetben reinkarnálódik: „*Nyújts feléje védő kart...*” *Kölcsey Ferenc: Himnusz*², s ezt túlzás nélkül illethetjük a 75. életévét taposó jeles irodalomtörténész opus magnum művének, a sok évtizedes kutatás gyümölcseként tételezhető alkotásának. A témához való visszatérés nem véletlen: a tudományos igénnyel megszövegezett kötet témája minden korábbi időnél aktuálisabb üzenetként, intésként áll előttünk, a magyar nemzetet, magyar hazát szerető olvasók előtt. E csodálatos költemény ma is időszerű sors- és létkérdés hordozója. Isten áldására, irgalmára – áldd meg..., szánd meg – való hivatkozás ma talán minden korábbi időknél fontosabb könyörgésként áll előttünk. A szerző érvelése: „megint óriási szükség van a nemzeti összefogásra, egyéni és közösségi életünk újratervezésére, újjászerveződésére”, múltunk, jelenünk és jövőnk újragondolására, nyílt önvizsgálatra, a sorsunkkal való őszinte szembenézésre, felelős tettekre, az Isten- és hazaszeretetre épülő cselekvési modellre, parancsra. „Hitünk, emberségünk és magyarságunk lelkiismereti vizsgálja: a *Himnusz* testamentum érvényű hagyatékát nekünk, mai magyaroknak kell élő, eleven örökségként tennünk.”

II.

Az előbbi fejezetben Cs. Varga István irodalomtörténészre jellemző, s a tőle kisugárzó szellemiség jegyeire szerettük volna ráirányítani a figyelmet. Ha a kötetek, tanulmányok sokaságát vesszük számba, akkor csakhamar kitapinthatóvá, érzékelhetővé válik a Németh László-életmű iránti vonzalom, elköteleződés, az a belső minőségigény, amely a XX. századi magyar irodalom nagy klasszikusának műveiből sugárzik. Nem véletlen, hogy irodalomtörténeti munkásságában, tanári pályafutásában ez jelenti az origót, ahova az évtizedek során mindig vissza-visszatér, doktori disszertációjával is elköteleződik a Czine Mihály definiálta virtuális szellemi közösség – Németh László eklézsiája – tagjai sorába, abba a szellemi közösségbe, melyben a legkitartóbb ígéhirdetők közé tartozik. Ennek legbeszédesebb bizonyága a *Tanújelek* című gyűjteményes kötet³, amely akár zászlóshajójaként tekinthető a korábban és később született számos tanulmánynak, amelyeknek a *Németh László Bibliográfia* (1992) és az *Írások Németh Lászlóról* (1997) című összeállítás korántsem teljes spektrumát adja.

Mi is sugallta számára a Németh László-kutatás indítékát? Az ő szavait idézzük: „Németh László etikumra épített minőségeszménye, európai műveltsége, nyelvtudása, etikus szemlélete, humánus és nemzeti elkötelezettsége vonzott. Ha az ő ajánlatait követtük volna, akkor a *Széchenyi* szellemében szerveztük volna meg jövőnket, benne a kulcsfontosságú oktatásügyet, akkor Kert-Magyarország he-

lyett nem panel-országot építettünk volna.” Egyéni elkötelezettsége beépült abba a törekvésbe, amelyet az 1987-ben megalakult Németh László Társaság célkitűzésével egybecsengően, annak titkáraként maga is vallott: „Segítse Németh László írásaiban rejlő szellemi értékek összegyűjtését, megőrzését, az irodalmi tudatba, a pedagógiai gondolkodásba, a magyar társadalom – különösen az ifjúság – erkölcsi tudatába való beépítését.” A számára legfőbb példaképpé magasztosult Németh László nyomán fogalmazódott meg a maga életműve – „az emelkedő nemzet az ideálom” –, melyről a katedrán, az írásban, alkalmi előadásain mindenkor hitet tett. Különösen érvényes ez a Németh László-életművet elemző tanulmányaira, amely a *Tanújelek* című kötetében érhető tetten.

A kötetben különböző időpontokban – 1978 és 1983 között – született tanulmányokat gyűjtött egybe. Bennük egy szellemi építmény mozaikkockái szervesülnek rendszerbe, elegyesen az általános érvényű/értékű témafelvetéstől – a regényről és drámáról vallott szemléletéről, Németh László mítoszértelmezéséről, valamint realizmusfelfogásáról, és mindezeknek a regényekben megvalósított/megtestesült példázatairól: az *Emberi színjáték*, a *Gyász*, az *Iszony*, az *Irgalom* című alkotások elmélyült elemzése révén. Mindenik egy-egy mozzanat, példázat az üdvösség-harc és az önmegvalósítási kísérlet irodalmi művekben, ez esetben a regényekben megvívott küzdelméről. Az önmaga „üdvösségét” kiküzdeni akaró Boda Zoltán, a temetőhűség gyászszertartásába belecsontosodott Kurátor Zsófi, a szokásrendbe feloldódni nem tudó Kárász Nelli, a másokért élésben önmagát kibontó életműve, az ítélő erő és a megértés egyeztetettségét megtestesítő Kertész Ágnes belső vívódása, küzdelme „a lélekábrázolás teljességével” utal alkat és sors összefüggésére, teremt olyan társadalmi-történelmi léthelyzeteket, melyek révén „az író nem gondolatrendszerét, hanem szellemi-erkölcsi attitűdjét emeli át az epikába”.

Miközben e csodálatos, mély átéléssel írott tanulmányokat olvassuk, megfogalmazódik bennünk egy gondolat: Cs. Varga István írhatná meg nekünk Németh László e századi monográfiáját, betetőzve azt a sok évtizedes munkát, amellyel értelmezte, méltatta az író életművét, jelezve időtlen üzenetét e talaját vesztett kor számára.

A Németh László-témához való közelítés sajátos útjának vagyunk tanúi Cs. Varga István *Adósságtörlesztés* című kötetében⁴. A *Németh László ekléziájában* című fejezetben azoknak adózik – Czine Mihály, Grezsa Ferenc, Németh Lászlóné Démusz Ella, Hartyányi István, dr. Kovács Zoltán, Tüskés Tibor –, kiknek munkásságában kitüntető helyet foglal el a Németh László-életmű értelmezése/méltatása, kultuszának szolgálata. Méltatja az életműsorozat jelentőségét, de föl-hívja a figyelmet arra, hogy „az nagyon is hiányos, rontott és romlott szövegek sokaságát tartalmazza”. Ám hiába szorgalmazza a kritikai kiadás megindításnak

szükségességét, az még ma sem indult meg. A következő fejezet – „*Jobb és értékesebb utókort remélt*” – újabb CSVI-tanulmányok mellett, az íróról szóló könyvek kortárs szerzői munkáit méltatja.

Cs. Varga István irodalomtörténeti érdeklődésének horizontján – szellemi örökösöként – odafigyel, számon tartja/szemléli mindazon alkotók munkáit, akik az ő élet- és világszemléletével, irodalmi eszményeivel rokon vonásokkal bírnak, akik vele együtt vallják: „hinni, bízni és tenni kell a megmaradásért”, akik tanúságot tesznek arról, hogy „Magyarországon semmiféle csoda nem segít, ha hitben, erkölcsben, erkölcsben, hazaszeretben nem újul meg a nemzet, ha múltját, kultúráját nem ismeri”. A kötetben olvasható írások mind-mind e gondolatkör köré tömörülnek, az irodalmi példák sokaságával mutatnak rá arra, hogy a magyar írók legjobbjai – példaképeink, eszményképeink – írásaikban ezt szolgálják.

A kötetben olvasható útleírások szép példázataiban visszacsengenek a bencés tanárok tanításai: „a külső látványnál is fontosabb a belső élmény, a szellemi gazdagodás, a lelki épülés”, melyet amerikai utazása, Róma csodái, Franciaország kelt benne. Mindazok a művészi erények, amelyek ezekben felcsillannak, a fentebb ismertetett, méltatott erdélyi és moldovai útinaplóban csúcsonyosodnak ki.

Újabb tíz évet kell várunk arra, hogy Cs. Varga István újabb kötetet jelentkezzen. A *LátóköR*⁵ folytatás és elmélyülés mindazon témákban, amelyek az előbbiekben is föllelhetők, fogantatásuk, megírásuk, közzétételük mögött/fölött fényesen ragyog emberi és tanári hivatásának ars poeticája: „Hiszem, hogy Isten örökén az ember és az élet nem veszítheti el égi küldetését. A jelenkorban nőtt a lelki-szellemi gyökértelenség, hontalanság érzése, ezért az emberi és nemzeti kohéziót növelő kultúrára, irodalomra nagy szükségünk van”. E kötet írásai ezen a szellemi ösvényen haladva Ady Endre, Nagy László, József Attila, Radnóti Miklós egy-egy versének elemzésével, Németh László, Jókai Anna, Nagy Gáspár, Sarkady Sándor könyveinek méltatásával, tanárai, példaképei, mesterei – különös szeretettel Jáki Sándor Teodóz atya – megidézésével, az irodalom hűséges strázsamestereként testesíti meg a föl vállalt szerepet, amelyet Toldi Éva ekként jellemez: „Hozza-viszi a Jó Hírt, a szeretet elavulhatatlan evangéliumát, a magyar irodalom nagyságainak mához is szóló üzeneteit; a Németh László-i minőség etikumával és misztikumával felvértezve, nemzeti imádságaink örök aktualitásának tudatosításával – a sorsfordító és gyakran, sajnos, sorsferdítő időben”.

III.

Az egyetem elvégzése után az edelényi gimnáziumba kapott kinevezést. Borsod megye mesze esett az addig ismert helyektől, művelődési központoktól. Három év múltán Egerbe költözik. Indokoltnak és szükségesnek vélte, hogy ez új tájhoz szellemi kisugárzását, a régiók irodalmi értékeit megismerje, számon tartsa és

„beemelje” azokat az országos köztudatba. A miskolci *Napjaink* és az egeri *Hevesi Szemle* hasábjain megjelenő írásai előre vetítik a későbbi tanulmányíró kvalitásait. Ezt jeleníti meg számunkra, immár könyv alakban, az *Utak és távlatok* című kötet.⁶ A kötet első harmada három költő – Kalász László, Serfőző Simon és Papp Lajos – pályaképét rajzolja meg, az addig megjelent köteteik fényében, keresve és kijelölve a rájuk leginkább jellemző vonásokat. Az első évek nyújtanak lehetőséget arra is, hogy feltárja Németh László életútjának a borsodi és hevesi tájakhoz/helységekhez – jelesül Sárospatakhhoz, Sirokhoz, Egerhez – kötődő kapcsolatait, emlékeit, életének apróbb-nagyobb mozzanatait, amelyek gondolatvilágában is helyet kaptak, későbbi művek csíráit hordozták magukban. A téma – Németh László műveinek mind elmélyültebb kutatása – már ekkor rabul ejti. Közvetve – az Ady Endre iránti tisztelet – révén jelen van a hevesi születésű Biró Lajos újságíró életének bemutatásában, valamint közvetlenül is az Ady és a szlovenszói magyarság magyar írói közt kialakuló kapcsolat bemutatásában, s kapcsolódik ehhez a Németh László által vízionált hídépítés: a „tejtestvérek” gondolatkörből a közép-európai egymásra találáson át, a Duna-gondolat fölvetésében ölt testet, abban az időben, amikor a hivatalos politika a revans szellemét hirdette. Cs. Varga István szól arról is, hogy ez az eszme a szomszédos népek legjobbjaiban is visszhangra lel; a magyar irodalomban is – Nagy László bolgár fordításaival példázva – folytatásra talál.

Az edelényi rövid kitérő után immár fél évszázada Egerben talál otthonra. Az értelmiségi lét ismerve – a megismerés kiapadhatatlan szomszédja – indítja arra, hogy az előbbiekhöz hozzáadva, ott is „feltérképezze” mindazt a sajátos szellemi értéket, amelyet az számára nyújthat, s hogy megtalálja a lehetőséget másokkal is megismertetni, amivel pedig ő gazdagíthatja mindezt. Ennek szép példája (mintegy az előbbi kötet folytatásaként) a *Hevesi és borsodi tájhazában* című könyv.⁷ E törekvés jegyében irányítja az olvasók figyelmét Apor Elemérre, aki „a két háború közti időszakban a testvérműzsák szolgálatában állt”, akinek későbbi „életválságai sem tudták kikezdeni emberhitét”. A Dobó István életét megelevenítő regénye – „költői széppróza” – irodalmunk maradandó, megbecsülésre méltó alkotása lett. Az évek múltán megjelentetett kötet utószavában Apor Elemér regényét Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című regénye mellé helyezi. A jelképes egeri irodalmi galéria elismerésre méltó személyisége, a *Nyugat* harmadik nemzedékéhez tartozó Kálnoky László költő pályaképét Csűrös Miklós monográfiája bemutatása révén vetíti elénk, utalva arra az adósságra is, amellyel Eger városa tartozik emléke ápolásában. Heves megye kiváló szervező és alkotó egyéniségei közé tartozik a szellemi organizátor szerepére vállalkozó Moldvay Győző – lapalapító, szerkesztő, a Hatvani Galéria létrehozója. Adósságtörlesztés az emléke előtti főhajtás. A kötet második részében újratalálkozunk az előző kötetben megismert és méltatott Kalász László költővel. A Hetek íróközössége, ahova ő is tartozik, jellemző vonása-

ként, költői erényeként említi: „összeköti őket a »sorsköltészet« vállalása, a költői szó társadalmi küldetésének hitvallása a változó körülmények között is”. Ezúttal is méltatja hűségét szülőföldjéhez – Perkupához és Szalonnához –, ahhoz a tájhoz, melynek szépségét oly sok versben örökíti meg. A verselemzések tömörsége, láttató ereje lenyűgözi az olvasót, beavat bennünket is az alkotások rejtelmeibe, feltárja szépségeit. „Finom ívű, egy tömbből alkotott versei a szűkszavúságig rövidek és tömörek. Célja a gondolathoz igazított versforma, a kifejezés egyéni, markáns pontossága.” A Kalász Lászlóéhoz hasonló elmélyült pályaképben vetíti elénk Cseh Károly életútját és költészetét. Hét megjelent kötete elemzésével tárja elénk azt a költői világot, melyben „a poétikai teljesség igénye” munkál. A kötetzáró fejezetben három közelkép, személyiségrajz egészíti ki, gazdagítja, színezi az egeri szellemi életet: a Sándor Andrásé, aki a damaszkuszi utat megjárva, a „fényes szellők” köréből jut el „a személyes ügyé vált nemzeti ügy” szolgáltatóra; az Egerben élő irodalomtörténész Lőkös Istváné, aki „európai műveltségre kitekintő szemlélettel munkálkodik irodalmi értékeink közkinccsé tételén és a világirodalom eredményeinek befogadásán”, a délszláv irodalom ismertetésével szolgálja a szomszédnépek jobb megismerésére buzdító Németh László-i gondolat kiteljesítését; a Mészáros Györgyé, aki közéleti mindeneként, „igazságkereső bátor emberként”, a ciganológia tudományos művelőjeként, a szellem emberére jellemző tudásszomjával, igénnyel és szenvedéllyel, kötelességtudással haladt a sors által számára kijelölt úton.

A tájhazai értékek felmutatásának mintegy szép zárszavaként szól a *Borkultúra kettős tükörben* című kötet⁸, amelyben Cs. Varga István az egeri borvidék és a hozzá hasonló értékeit feltáró szakmunkák szellemi társaságában tesz kísérletet „a bormotívum vázlatos áttekintésére a magyar költészetben”, a világlírára történő kitekintéssel. Az előbbiek ismeretében talán mondanunk sem kell, hogy mily gazdag ismeretanyag alapján hívja a bor fogyasztóit/kedvelőit „szellemi kalandozásra”, a rá jellemző érzékletes stílusban tárva elénk a világ- és a magyar irodalomhoz köthető poézis gyöngyszemeit, a bor dicséretét, Janus Pannoniustól napjainkig, kiegészítve azt a borivók Tízparancsolatával.

E gondolatkör határokön átívelő kitekintéseként hivatkozhatunk arra a kötetre⁹, amely alcímében utal tartalmi és formai jellegére: *Szellemi utazás Erdélyben és Csángóföldön*. Ha röviden kívánjuk jellemezni: lírai töltetű, hittel, reménnyel és szeretettel átitatott vallomás-útinapló ez az elszakított magyarságról, az erdélyi és moldvai magyarság anyanyelvhez és kultúrához való ragaszkodásáról. „Idegenvezetője” a csángók apostolaként tisztelt és szeretett Jáki Sándor Teodóz bencés szerzetes, aki száznál is több alkalommal járt Erdélyben és Moldovában. Az ő kíséretében „rokonföldi utazóként »valóságos szellemi zarándokút«-ra vállalkozik abban a meggyőződésben, hogy a *Haza a magasban* illyési fogalom védernyője

alatt ott rejtőzik a csángóvidék is, ott vannak az évszázados mostoha sorssal dacoló szorgos és imádkozó nemzettestvéreink is”. Az utazás nem csupán szemet és szívet gyönyörködtető sorozatában él benne, a látottak „a hozzájuk csatlakozó szakrális animáció révén a magyar sorsközösség, hitet és tudást gazdagító, valóságismeretet növelő, történelmi-kulturális örökségünk értékei is”. A megközelítési mód sajátos, egyéni, amelyben minden mozzanatnak, történésnek, amelyet meglát, megidéz, meghatározó funkciója van. Könyve egy időben adattár és szemléletünket modelláló szellemi utazás lenyomata, amely valós, sürgős és eredményes cselekvésre buzdít.

IV.

Cs. Varga István a győri bencés gimnáziumban – amint az akkoriban általános és kötelező érvényű volt – orosz nyelvet (is) tanult. Tanára, bár hadifogságbeli tapasztalata nem erre predesztinálta volna, e tantárgyat is a világra nyíló kapuként, egy csodálatos kultúrába, irodalomba való belépőjegyként tanította. Nagy szerepe volt abban, hogy a minden jóra érzékeny tanítvány Debrecenben magyar–orosz szakra iratkozott, élt a felkínált oroszországi tanév lehetőségével. Később, a hajdúvárosba visszatérve, öt éven át orosz nyelv és irodalom katedrán dolgozott. Ez korántsem jelentett csupán ötéves elkötelezettséget, az orosz kultúra és irodalom szeretete tanulmányok sorában ölt testet. Ennek gyümölcse az 1986-ban megjelent *Jeszenyin világa* című kötete¹⁰. A költő iránti rokonszenv, mondhatnánk, szerencsés találkozás, hisz az első fejezet elé tűzött Jeszenyin-idézet – „Az én lírámat egyetlen nagy szeretet / élteti: a haza iránti szeretet. / A hazaszeretet: műveim alapja” – akár Cs. Varga István irodalomtörténeti hitvallásaként is aposztrofálható, tanulmányai, kötetei mindenike ezt sugallja. Beszédes bizonyossága, példázata a Németh László-i szállóige – „a megismerés: megértés; a megértés: szeretet” – által átítatott megközelítésnek, bemutatásnak, értelmezésnek. Jeszenyin súlyos történelmi korfordulók tanúja. Egy patriarkális orosz faluból vezet útja a történelem színterére, a város forgatagába, útvesztőibe, a szülőföld melegéből a világot felforgató forradalom zajos világába, a tiszta mélységből a zavaros felszínre. E sorsfordító időkben lesz „Oroszország botrányos lantosa”; válik „a magam se kellek senkinek” létállapotában tévelygő alkotóvá. Legfontosabb életérzése, az orosz haza végtelen szeretete sem mentette meg attól, hogy élete – mint a két végén égetett gyertya – oly korán kihunyjon. Cs. Varga István könyvében az életút és az életmű kéz a kézben járnak, folytonos kölcsönhatásban, melyben a vezérfonal mint a költői példázatok által konkretizált/tükröződő léthelyzet bontakozik ki előttünk a könyv lapjain. (A szerző elmélyült ismeretanyagát példázza a kötet végén található bibliográfiai/filológiai adattár.)

Az orosz irodalomhoz való kötődés érhető tetten az egy évvel később megjelent

Tanújelek című kötetben, amely Cs. Varga István életművének másik meghatározó szegmenséhez, Németh Lászlóhoz kötődik, jelesen a kötet ama fejezetéhez, tanulmányaihoz, amelyek az író és az orosz irodalom kapcsolatát hivatottak elénk tárni: az íróét, a fordítóét, a tanulmányíróét. Puskin, Gogol, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov személye és alkotásai jelzik e szellemi tájékozódás állomásait, műveik elemzése jelenti főbb ösvényeit; továbbá az összehasonlító irodalom körébe tartozó tanulmányok, amelyek témája az *Iszony* és az *Anna Karenina* asszonyországnak azonossága és különbözősége, vagy a Dosztojevszkij-hatások kimutatása az *Iszony* és az *Emberi színjáték* című regényekben.

Cs. Varga Istvánnak az orosz irodalomhoz, jelesen a Jeszenyinhez fűződő bensőséges kapcsolatát jelzi, hogy évtizedek múltán is visszatér kedvenc költőjéhez. A 2012-ben megjelent *LátóköR* lapjain három tanulmány foglalkozik életművével, a rá jellemző „ikonarcúság”-gal, magyarországi fogadtatásával, annak gazdag kiáradásával. A Jeszenyin-fejezet kedves darabja a „*Bokraink közt már a szél barangol...*” kezdetű vers poétikai bemutatása. Az abból kiragadott bekezdésnyi példaszöveg Cs. Varga István kitűnő elemző készségét/képességét dicséri. „A *Bokraink közt* nem az érzelmi, hanem a hangulati lírához tartozik. A költő légielen tiszta, poétikus atmoszférát teremt, érzéki rátapintással ragad meg finom, ellebbenő hangulatokat, árnyalatokat, ízeket. Lélekbe ivódik a verszene, a dallam, az emlékezetben megőrződik a láttató erejű képsor. A vers olvasója újjáélt emlékké szelídült élményeit. Pompás színek tobzódnak, az elmúlás is gyönyörű ebben az elégikus dalban, elhalkuló lírai verszenében.” Párhuzamokat, rokon Berzsenyi-, Petőfi-, Ady-, Juhász Gyula-versmotívumokat sorol a magyar irodalomból; más Jeszenyin-fordításokkal példázza a nagy orosz költő folytonos jelenlétét kultúránkban.

*

Mivel is zárhatnánk a CSVI-életműben tett szellemi utazásunkat? A róla, a szolgálatáról alkotott kép legtömörebb megfogalmazását is Tőle kölcsönözzük: „jó ügyekért szabadon szolgáló értelmiségi”-ként tanított, írt, beszélt, amikor és ahol csak tehette. Minek a jegyében? „Németh László szellemében hiszem, hogy az emberek többre taníthatók és jobbá nevelhetők.” Tanárai, példaképei alapozták meg azt a szellemi habitust, amely szerint létszemléletében az Isten, Haza, Család hármasa volt/lett a meghatározó irányzék; munkásságában pedig a szép, a jó, az igaz és a szent keresése, felmutatása és hirdetése. Munkáséveit tanítványai tisztelete övezte, előadásait hallgatóinak meleg kézszorítása jutalmazta. Sőt annál is több! A József Attila-díj országos, a Pro Agria életműdíj a tájhaza, a Kapuvár Díszpolgára cím pedig a szülőváros elismerését példázza... De ne csak a múltba nézzünk! Hisszük, hogy még lesz folytatás: tanulmányok, kötetek, előadások! Búcsúzóul kívánjuk: *ad multos annos!*

Jegyzetek

- ¹ *Szent művészet. Tanulmányok az ars sacra köréből.* Válogatta és szerkesztette Cs. Varga István, Xénia Könyvkiadó, Budapest, 1994; Cs. Varga István: *Szent művészet II. Tanulmányok költészetünk szakrális vonulatából.* Magyarországiért, Édes Hazánkért Kiadó, Xénia Könyvkiadó, 2000.
- ² Cs. Varga István: „Nyújts feléje védő kart...” – Kölcsey Ferenc: Himnusz. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2020.
- ³ Cs. Varga István: *Tanújelek.* Írások Németh Lászlóról. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1987.
- ⁴ Cs. Varga István: *Adósságtörlesztés.* Tanulmányok, esszék, recenziók, vitacikkek. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002.
- ⁵ Cs. Varga István: *LátóköR.* Esszék, műelemzések, egyéb írások. Hungarovox Kiadó, Budapest, 2012
- ⁶ Cs. Varga István: *Utak és távlatok.* Miskolc, 1987.
- ⁷ Cs. Varga István: *Hevesi és borsodi tájhazában.* Esszék, tanulmányok. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1997.
- ⁸ Rácz László – Cs. Varga István: *Borkultúra kettős tükörben.* Hungarovox Kiadó, Budapest, 2016.
- ⁹ Cs. Varga István: *Rokonföldön.* Szellemi utazás Erdélyben és Csángóföldön. Xénia Könyvkiadó, Technet Kft. Budapest, 2014.
- ¹⁰ Cs. Varga István: *Jeszenyin világa.* Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986.

Saitos Lajos

Lehetett volna boldogabb*(Bertók-montázs)*

Mintha előlről kezdeném
a világnak négy sarka volt
abban is leginkább Vése
ölel és szétfeszít a fény

mindenki hallott valamit
ahány irány annyi haza
magasan száll az egyszeregy
az idegekben a salak

remélni a legjobb üzlet
összeér a sok kis esély
rakosgatni kínra a kint
valaki magában beszél

valaki néz a rácson át
valaki ráz egy lepedőt

Mégis-ének

Semmi sem hiábavaló
még a pusztába kiáltó
szó sem – amely végig-
fút söpör az őszi avaron
fölkavarja a port befúj
a fűszálak közé a levél-
csomók alá tudtul adni a
bogárrajnak mégis-énekét!

Télelő*Csanádi Imre és Csoóri Sándor emlékének!*

Jönnek, jönnek a ködbikák,
bikaborjak átgázolnak a mezőn,
irtásföldeken, elhagyott legelőn,
harc repülőtér kifutópályáján, le
a hegynek nevezett Gránásból –
föllegelik a füvet, virágot, kórót,
nem marad utánuk se gyom, csak
páras ujjú patanyom, jönnek a fel-
perzselt falu határáig – mementónak...!

Kórisme

Fájás a fejedben
maradék fogaidban
reumás testedben
csontjaidban – fájás
lelkedben gondolat-
gondjaidban nyak-
szirteden grinceken
fájás hátad kifutó-
pályáján – a lélek
kényszerű föl- és
leszállásakor – fájás
ami mégis éltet!

A reménység lépcsői

Fölfelé!
Ahány lépcső,
annyi szemfényvesztés...!

Lefelé!
Ahány lépcső,
megannyi megtérés...!